

Papers from the

FOURTH
SCANDINAVIAN
CONFERENCE
OF
LINGUISTICS

Hindsgavl, January 6-8, 1978

Editor: Kirsten Gregersen

Co-editors: Hans Basbøll & Jacob Mey

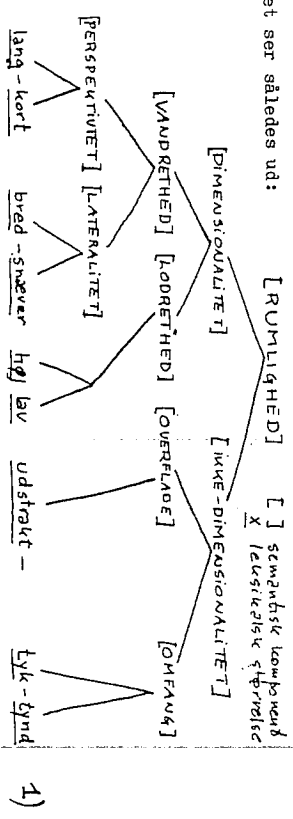
Odense University Press · 1978

Ole Fogedby
 Institut for Nordisk Filologi
 Københavns Universitet
 Danmark

ER PLANKEN HØJ ELLER LANG ?
 Metodiske og teoretiske problemer i den semantiske beskrivelse

Det er den grundlæggende tanke i teorien om semantisk komponentanalyse at man kan beskrive det semantiske indhold af leksikalske størrelser ved hjælp af et vist begrænset antal komponenter (semer) som alle ord er sammensat af. Yderligere antager man at disse komponenter kan beskrives som ordnet i hierarkier, som på den anden side definerer komponenternes status og indhold.

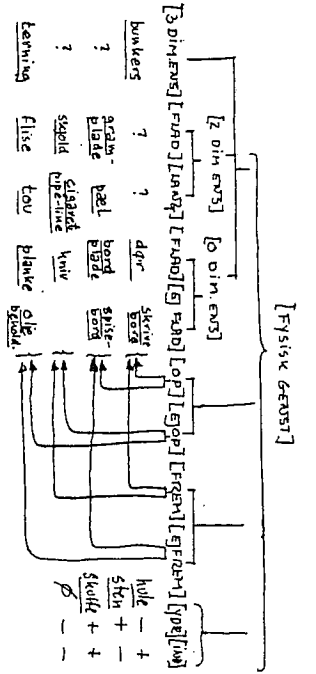
Et meget citeret eksempel på en sådan komponentanalyse er Greimas' beskrivelse af hierarkiet af komponenter i betydningfeltet omkring ordet høj. Det ser således ud:

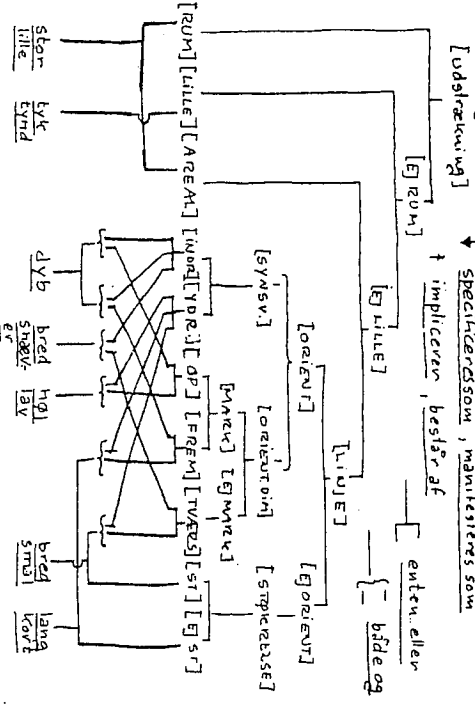
I denne artikel vil jeg nu prøve med dette som eksempel at diskutere komponentanalysens fundamentale antagelser.

Greimas angiver selv at ordenes opførsel i sprogløbet, dvs. deres distribution bør danne grundlag for verifikationsprocedurerne. Men han foretager ikke selv nogen undersøgelse af ordenes distribution.

Komponenter som definerer underkategorier af adjektiver må skulle sandsynliggøres præcis som beskrivelsen af ordklasser bliver det. Substantivstammerne er fx defineret ved at de kan forbindes med substantivendelserne, og substantivendelserne er defineret ved at de kan forbindes med substantivstammerne. Således også med adjektivunderkategorierne som der her er tale om: adjektivunderkategorierne defineres ved hvilke substantivunderkategorier de kan forbindes med og omvendt. Jeg skal her springe den nærmere beskrivelse af substantivunderkategorierne over, og kun anføre hvilke komponentinddelinger man kan foretage på substantivområdet. Se diaagrammet:

undersøgelingsprocedurerne består nu i at man undersøger hvilke substantiver er kan kombineres med hvilke adjektiver i acceptable ytringer. På grundlag af sådanne procedurer vil jeg nu argumentere for at hierarkiet omkring høj er ud som følger:

Jektiverne stor og lille indeholder mindst én komponent som de andre adjektiver mangler, da de kan forbindes med substantiver som terning og bold, ad ingen andre adjektiver kan:

-) terningen er stor/ *lang/ *bred/ *høj
-) komponent kan passende kaldes [RUMFANG], forkortet [RUM].
-) Jektiverne tyk og tynd må dernæst stå i modsætning til de øvrige. Det gørende træk ved substantivet synes her at være at den eller de omtalte dimensioner på genstanden skal være relativt lille, på størrelse med en hånd eller to, det er ellers ligegyldigt hvilken form genstanden har:
-) planken/ *skyskraberen er tyk
-) pølsen/ *tårnet er tyk(t)
-) vandslangen/ *pipelinen er tyk

Den komponent som tyk indeholder i modsætning til de andre kan passende kaldes [LILLE] og dens modsætning [EJ-LILLE]. Arealer, dvs. størrelsen af to kombinerede dimensioner på en genstand kan altid betegnes stor eller lille. Disse ord er altså homonyme, hvilket der ikke gør undersøgelsen simpere. De følgende ord betegner alle størrelsen på én dimension af genstanden, jeg har kaldt komponenten [LILLE].

Genstande der ikke er op-ned-orienteret kan ikke være høje. Dimensionerne på sådanne genstande får deres størrelse omtalt med lang og kort hvis det er den største dimension, og med bred og smal hvis det er den ikke længste dimension. Jeg har kaldt komponenterne [EJ-ORIENT], [STØRRELSE] og [ST] for størst og [EJ-ST].

(3) planken er tyk lang og bred

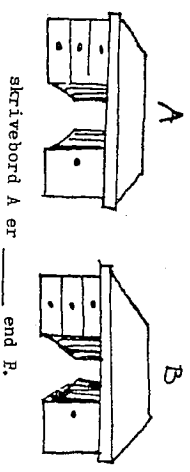
Ved genstande som er op-ned-orienteret kaldes den lodrette linje høj og lav hvis det er en ydre dimension, dyb hvis det er en indre. Ved genstande som er frem-tilbage-orienteret kaldes frem-dimensionen lang/kort hvis det er en ydre dimension, og dyb hvis det er en indre. Adjektiverne bred, smal bruges endelig om dimensionen på tværs af den lodrette eller den fremdretede dimension, dog bruges bred, smal hvis det er indre dimensioner. På op-ned- og frem-tilbage-orienterede genstande betegnes de øvrige dimensioner, dem der ikke er lodrette eller fremad, med det de ellers ville hedde, nemlig efter de andre regler:

(4) spisebordet er højt, langt og breddt

døren er tyk, høj og bred

toget er højt, langt og breddt

Må man lægger mærke til at hvis en dimension får sin betegnelse på grund af orienteringen betyder størrelsen af dimensionen ikke noget. En marchkolonne kan godt være 5 mand i bredden og 2 mand i længden, som altså er den korteste dimension:

skrivebord A er ___ end B.

svarede smallere, 4 svarede kortere og 1 svarede mindre dybt. kortere an det hedde fordi det er den dimension som går frem og tilbage, smallere kan det hedde hvis det er den ikke største dimension af dem der ikke er drevet. Her kan man altså se at komponenternes rænkning ikke er fastlagt, dette eksperiment står i modsætning til (5).²⁾

Man kan teoretisk tænke sig at en genstand der både er op-ned-orienteret og frem-tilbage-orienteret kan have sit op og sit frem på den samme dimension. Det er dog ikke mange eksempler man kan finde. Det er en egenskab ved tres måde at opfatte ting på at op og frem ikke falder sammen. Det er også karakteristisk at de fleste genstande har deres frem på den længste led. Men ordet raket må man faktisk sige at op og frem er samme retning. Det viser sig da at man både kan bruge høj og læng:

) Raket A er højere/længere end raket B

Det er dog kun tilfældet så længe de står på jorden med spidsen opad. Beværet er sig gennem luften kan de kun være længere, de har da heller ikke nogen ned-orientering.)

Hermed har jeg argumenteret for at komponenthierarkiet for komponenter kring ordet høj skal være ordgænsaget som vist på diagrammet, og verifikationsproceduren har hele tiden været en undersøgelse af adjektivernes distribution i forhold til forskellige underkategorier af substantiver. Til er distributionsklasse svarer en semantisk komponent og dens modsætning, er organiseringen af hierarkiet afhænger af hvilke klasser der er inkluderet hvilke.

Hvorfor er Greimas nu i sin undersøgelse nået til et andet resultat? I skyldes ikke at han undersøgte fransk, mens min undersøgelse gælder norske adjektiver. Hovedlinjerne i min argumentation gælder også fransk. Vidt jeg kan se må årsagen være at Greimas har lader sig lede af rhodens inden for et helt andet område af ordforrådet. Både på fransk på dansk findes der nemlig adjektiverne lodret, svarende til høj og lav, vandret svarende til både læng og kort og til bred og smal. Man mangler så i ordforrådet ord for ikke-perspektivitet, dvs for overbæret til sid og smal og høj og lav, og man mangler et andet ord for ikke-lateralitet, dvs. for overbæret til både læng og kort og høj og lav. Når man for dem vandret og lodret kan finde Greimas oprindelige organisering af komponenthierarkiet rimeligvis skyldes det netop disse huller i sproget. Og når man for vandret finder mit alternative hierarki rimeligt for adjektiverne læng, bred, tyk og stor, så skyldes også dette at det er en beskrivelse af hvilke huller der er i sproget på dette område. Man har fx ikke noget

ord for rumfang af op-ned-orienterede genstande i modsætning til rumfang af ikke-op-ned-orienterede genstande - hvad man ellers let kunne have haft. Dette hul er grunden til at [Er-RUM] dominerer [ORIENT] i det hierarki jeg har opstillet.

Denne præcisering af den metodiske side af beskrivelsen af komponenthierarkier, betyder at man teoretisk også kan sige noget mere præcist - men til gengæld også mere uinteressant om sagen. Greimas selv drager følgende teoretiske og filosofiske implikationer af beskrivelsen: "Stiller vi os på de epistemologiske plan, ville vi kunne sige, at indholdsambtansen er en stofbund, opdelt i et lille antal menneskelige åndskategorier, hvorpå elementer fra perceptionen af den ydre verden indføres og manifesterer betydning". En sådan teori om at man skulle være kommet til universelle kategorier kan slet ikke være holdbar, når man tager i betragtning hvordan beskrivelsen er tilvejebragt. Ordningen af hierarkiet er jo nemlig afhængig af, ikke blot hvilke leksikalske huller der er i det specielle sprog man beskriver, men også af hvilket udvalg man foretager af ord der skal beskrives.

Vælger man ordene vandret og lodret, vil man med metodisk stringens komme til Greimas' hierarki, vælger man stor, tyk, læng, bred, høj kommer man til det hierarki jeg har opstillet. Hævde man ikke taget ordene stor og lille med blandt de ord man skulle beskrive, havde de andre ord ikke indeholdt komponenten [Er-RUM], osv.

Teoretisk set får man altså i bedste fald, dvs. når man udvælger ordmaterialet på grundlag af ordenes grammatisk-semantiske distributionsmuligheder, med beskrivelsen af komponenthierarkier kun beskrevet et givet sprogs særegne indretning på et givet tidspunkt. En sådan komponentundersøgelse vil altså ikke støtte en teori om semantiske universeller, snarere kan den bruges i forbindelse med en teori om sproglig relativisme. Det er i denne forbindelse da også påfaldende at ordforrådet i dansk selv på dette område som har at gøre med om talen af størrelsen på fysiske genstande, i den grad er bestemt af kulturelt definerede forhold: alle disse adjektiver er jo for det første polære, dvs. de indebærer en sammenligning med normalen for de omtalte genstande, en lille elefant kan være et stort dyr. For det andet skelnes der mellem om genstandenes omtalte side er større eller mindre end end hånd eller to, for det tredje spiller orientering opad eller fremad en meget stor rolle. Alle disse træk er tydeligvis betinget af de kulturformer sproget er blevet til under og kan meget let skifte fra kultur til kultur.

Man kan altså til slut konstatere at komponentanalysen ikke kan give anden indsigt end en beskrivelse af de semantiske relationer mellem et vist udvalg af ord. På den anden side kan komponentbeskrivelsen være en fremstillingsmæssig og pædagogisk forsimpning i forhold til andre typer af ordaf-

beskrivelse. Jeg har således ikke argumenteret imod at man foretager semantiske analyser som komponentanalyser. Jeg har blot foreslået visse skærpede krav til metoden til at finde komponenter, og til de teoretiske tolkninger af beskrivelsen.

NOTER:

- 1) Greimas, A.J.: Strukturel semantik, dansk oversættelse 1974, København, side 78.
- 2) At genstandenes orientering skulle være vigtigere end deres størrelse hævdes ellers både i Manfred Bierlich: Some Semantic Universals of German Adjectives i Foundations of Language 3 (1967) side 1-36, og i John Lyons: Semantics 1977 Cambridge GB, side 690
- 3) Greimas side 181.

LEXICON

Chair: Auli Hakulinen